

۲۲۹۵
۱۴۰۱ / ۳ / ۱۸

تاریخ حقوق

دکتر ابراهیم موسی زاده
استاد اسکنده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

چاپ
۱۴۰۱

سرشناسه	: موسی‌زاده، ابراهیم، ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: تاریخ حقوق / ابراهیم موسی‌زاده.
مشخصات نشر	: تهران: دادگستر، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	: ۱۹۶ ص.
شابک	: 978-600-282-228-4 : ۹۰۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۸۷-۱۹۵.
موضوع	: حقوق -- تاریخ Law -- History حقوق -- ایران -- تاریخ Iran -- History -- Law
رده بندی کنگره	: ۱۵۵K
رده بندی دیویی	: ۰۹/۳۴۰
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۸۳۳۲۹۵
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیبا

تاریخ حقوق

دکتر ابراهیم موسی‌زاده

ناشر: انتشارات دادگستر

چاپ اول: خرداد ۱۴۰۱

شمار: ۲۰۰ نسخه

قیمت: ۹۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۸۲-۲۲۸-۴

همه حقوق چاپ و نشر این اثر برای نشر دادگستر محفوظ است. تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه، از جمله: فتوکپی، الکترونیکی، ضبط و ذخیره در سیستم‌های بازیابی و پخش بدون دریافت مجوز کتبی و قبلی از ناشر ممنوع است. این اثر تحت حمایت «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» قرار دارد.

دفتر مرکزی انتشارات: تهران، میدان حضرت ولی‌عصر(عج)، بلوار کشاورز،

ابتدای خیابان فلسطین، کوچه شهید ذاکری، پلاک ۶، واحد یک

تلفن ۸۸۹۰۴۴۶۵ - ۸۸۹۰۵۴۶۰ فکس ۸۸۹۱۰۳۳۳

کدپستی: ۱۴۱۶۷۵۳۶۸۱

آدرس سایت: www.dadgostarpub.ir

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۳
------------	----

فصل اول

تاریخ عمومی حقوق

مبحث اول: مفهوم و اهمیت تاریخ حقوق.....	۱۷
گفتار اول: تعریف تاریخ حقوق.....	۱۷
گفتار دوم: اهمیت تاریخ حقوق.....	۱۹
بند اول: فایده تاریخ.....	۲۰
بند دوم: فایده تاریخ حقوق.....	۲۲
مبحث دوم: موضوعات تاریخ حقوق.....	۲۳
گفتار اول: تکوین اولین وقایع حقوقی.....	۲۳
بند اول: نقش انبیاء الهی در تکوین نظام حقوقی.....	۲۴
بند دوم: نقش تمدن‌های انسانی در سیر تکوین حقوقی.....	۲۶
گفتار دوم: پیدایش و شکل‌گیری جوامع اولیه.....	۲۷
بند اول: نظریه تکامل خانواده.....	۲۸
بند دوم: نظریه توتمی (العشيرة التوتمية).....	۲۸
بند سوم: نظریه مدنی بالطبع.....	۲۹
بند چهارم: نظریه مستخدم بالطبع.....	۲۹
بند پنجم: نظریه قرارداد اجتماعی.....	۳۰

بند ششم: نظریه تعدد عوامل.....	۳۰
گفتار سوم: تاریخ نظامهای حقوقی.....	۳۱
بند اول: نظام حقوقی عیلام و میان رودان.....	۳۲
بند دوم: نظام حقوقی تلمود.....	۳۳
بند سوم: نظام حقوقی روم.....	۳۴
بند چهارم: نظام حقوقی اسلام.....	۳۶
گفتار چهارم: تاریخ مکاتب حقوقی.....	۳۸
بند اول: مکتب حقوق طبیعی.....	۳۸
بند دوم: مکتب پوزیتیویسم.....	۴۳
بند سوم: مکتب حقوقی اسلام.....	۴۴
گفتار پنجم: تاریخ آموزش حقوق.....	۴۵
مبحث سوم: انواع حقوق و منابع آن در جوامع اولیه.....	۴۹
گفتار اول: اولین حقوق در جوامع اولیه.....	۵۰
بند اول: مالکیت.....	۵۰
بند دوم: ازدواج.....	۵۱
بند سوم: نسب و ارث.....	۵۱
بند چهارم: جرائم و مجازات‌ها.....	۵۱
بند پنجم: قدرت.....	۵۲
گفتار دوم: منابع حقوق جوامع اولیه.....	۵۲
بند اول: دین.....	۵۲
بند دوم: عرف.....	۵۳
۱. عنصر مادی.....	۵۴
۲. عنصر معنوی.....	۵۴
بند سوم: قوانین موضوعه و مدون.....	۵۵
۱. قوانین مدون شرقی.....	۵۵

الف: قوانین بین النهرین	۵۵
ب: قانون مانو هند	۵۵
ج: قانون بوخوریس مصر	۵۶
۲: قوانین غربی	۵۶
الف: قانون دراکن	۵۶
ب: قانون صولون	۵۶
ج: قانون الواح دوازده گانه روم	۵۶

فصل دوم

حقوق بین النهرین و روم باستان

مبحث اول: حقوق میان رودان یا بین النهرین (از ۳۰۰۰ تا ۶۱۲ ق.م)	۵۷
گفتار اول: قانون نامه سومر	۵۹
گفتار دوم: قانون نامه حمورابی	۶۰
مبحث دوم: حقوق روم	۶۱
گفتار اول: تحول نظام سیاسی روم	۶۲
بند اول: عصر سلطنت	۶۳
بند دوم: عصر کنسولی یا جمهوری	۶۳
بند سوم: عصر امپراطوری	۶۳
گفتار دوم: تحول نظام حقوقی روم	۶۴
بند اول: عرف	۶۵
بند دوم: قانون	۶۵
بند سوم: رویه قضایی	۶۵
بند چهارم: دکتترین حقوقی	۶۶

فصل سوم حقوق ایران باستان

- ۶۷..... مبحث اول: حقوق عیلام (ایلام ۴۰۰۰ تا ۶۴۵ سال ق.م)
- ۶۸..... گفتار اول: ساختار نظام حقوقی ایلام
- ۷۰..... گفتار دوم: قانون در نظام حقوقی ایلام
- ۷۲..... مبحث دوم: حقوق مادها (۶۲۰ تا ۵۵۰ ق.م)
- ۷۳..... گفتار اول: ساختار مادها
- ۷۳..... گفتار دوم: زردشت و قوانین مادها
- ۷۵..... مبحث سوم: حقوق دوره هخامنشیان (از ۵۵۰ تا ۳۳۰ ق.م)
- ۷۶..... گفتار اول: مهمترین منابع حقوقی عصر هخامنشی
- ۷۷..... گفتار دوم: اولین منشور آزادی و حقوق بشر
- ۸۱..... گفتار سوم: اوصاف نظام حقوقی هخامنشیان
- ۸۳..... مبحث چهارم: حقوق دوره اشکانیان (۲۴۸ ق.م تا ۲۲۰ م)
- ۸۴..... گفتار اول: اوصاف نظام حقوقی اشکانیان
- ۸۵..... گفتار دوم: نظام شورائی اشکانیان
- ۸۵..... بند اول- مجلس شورای سلطنتی
- ۸۶..... بند دوم- مجلس شیوخ
- ۸۶..... بند سوم- مجلس مهستان
- ۸۷..... گفتار سوم: نظامات محلی اشکانیان
- ۸۹..... مبحث پنجم: حقوق دوره ساسانیان (۲۳۰ م تا ۶۳۰ م)
- ۹۰..... گفتار اول: اوصاف نظام حقوقی ساسانیان
- ۹۱..... گفتار دوم: منابع حقوقی ساسانیان

فصل چهارم

تاریخ حقوق در ایران دوره اسلامی

۹۶.....	مبحث اول: نوآوری‌های حقوق اسلامی
۹۶.....	۱- معرفی انسان به عنوان خلیفه خدا
۹۷.....	۲- برابری و عدم امتیاز
۹۷.....	۳- ارزش و جایگاه زن
۹۸.....	۴- شورا و مشورت
۹۸.....	۵- همزیستی مسالمت آمیز
۹۹.....	۶- ویژگی‌های حاکم و اصل شایسته سالاری
۹۹.....	۷- عدالت و امنیت قضائی
۱۰۰.....	۸- نفی نظام طبقاتی
۱۰۱.....	مبحث دوم: حقوق دوره عباسیان (۱۳۲-۶۵۶ هـ ق)
۱۰۱.....	گفتار اول: ساخت نظام حقوقی عباسیان
۱۰۲.....	بند اول: نهاد وزارت
۱۰۲.....	بند دوم: انواع وزارت
۱۰۳.....	بند سوم: امیرالامراء
۱۰۴.....	گفتار دوم: ارکان خلافت
۱۰۵.....	بند اول: خلیفه
۱۰۵.....	بند دوم: کارمندان اداری
۱۰۵.....	بند سوم: والیان محلی
۱۰۶.....	بند چهارم: عاملین مالی
۱۰۶.....	بند پنجم: مظالم
۱۰۷.....	مبحث سوم: حقوق دوره ایلخانی و تیموری (۶۵۶-۹۰۵ هـ ق)
۱۰۷.....	گفتار اول: یاسا
۱۰۹.....	گفتار دوم: یرلیغ غازانی

- ۱۱۰ گفتار سوم: نزوک تیموری
- ۱۱۱ مبحث چهارم: حقوق عصر صفوی (۹۰۵ - ۱۲۰۹ ق.)
- ۱۱۱ گفتار اول: ارکان نظام صفویان
- ۱۱۱ بند اول: شاه و درباریان
- ۱۱۲ بند دوم: قزلباشان
- ۱۱۲ بند سوم: علماء و فقها
- ۱۱۳ گفتار دوم: مناصب شرعی صفویه
- ۱۱۳ بند اول: صدر
- ۱۱۴ بند دوم: شیخ الاسلام
- ۱۱۴ بند سوم: ملاباشی
- ۱۱۴ بند چهارم: قاضی
- ۱۱۵ گفتار سوم: مناصب اداری صفویان
- ۱۱۵ بند اول: وکالت نفس نفیس همایون و وزیر اعظم
- ۱۱۶ بند دوم: امراء
- ۱۱۶ بند سوم: قورچی باشی
- ۱۱۶ بند چهارم: قولولار آقاسی باشی
- ۱۱۷ بند پنجم: تفنگچی آقاسی باشی
- ۱۱۷ بند ششم: ایشیک آقاسی باشی
- ۱۱۷ بند هفتم: دیوان بیگی
- ۱۱۸ گفتار چهارم: مناصب قضایی صفویه
- ۱۱۸ بند اول: کلانتر و نقیب
- ۱۱۸ بند دوم: داروغه
- ۱۱۹ بند سوم: محتسب
- ۱۱۹ بند چهارم: احداث یا پلیس شب
- ۱۱۹ بند پنجم: یارغو (قاضی پلیس)

مقدمه

شاید در بدو امر، سخن پردازی درباره تاریخ و گذشتگان، کار بیهوده‌ای باشد که از طرف بیکاره گانی به عذر تقصیر یا از روی تفاخر به اصل خویشتن، بر زبان رانده می‌شود؛ اگر حقیقتاً هدف فقط همین بود من دوست نداشتم که از تاریخ، آن هم تاریخی مضاف که فقط یک بعد خاص از تاریخ را دربرمی‌گیرد (تاریخ حقوق) صحبت کنم، اما حقیقت امر چیز دیگری است، تاریخ، مار را زودتر از معمول به سطح عصر خویش می‌رساند، پنجره‌ها را بر روی ما می‌گشاید و به ما اجازه می‌دهد تا عواملی را که در جهان حاکم بوده و هنوز هم هست بهتر بشناسیم و آنچه را در خور ترک و طرد است از آنچه شایسته حفظ و نگهداری است تمیز دهیم. تاریخ با ایجاد شوق و علاقه به چیزهای دور مربوط به گذشته زمان حال را زیبایی می‌بخشد و پایان عمر گذشتگان را آغاز عمر انسان قرار می‌دهد و به رایگان هم تجارب خود را به او می‌بخشد. در واقع آشنایی با تاریخ، انسان را از بسیاری فریب‌های حقارت‌آمیز، نگه می‌دارد و نگاه انسان را، آن مایه قدرت می‌بخشد که در ورای حوادث، آنجا که چشم مادی چیزی نمی‌بیند، نفوذ می‌کند و زندگی محدود و کوتاه خویش را با زندگی گذشتگان و با زندگی دراز گذشته انسانیت پیوند می‌دهد.

از سوی دیگر، باید توجه داشت که یکی از معانی کارکردی حقوق،

بحث و بررسی، تأویل، تفسیر و تشریح در خصوص قوانین، مقررات، قواعد و نظام‌های حقوقی می‌باشد و خوب می‌دانیم که نظام‌ها، پدیده‌ها و قوانین حقوقی امری انتزاعی و ارتجالی نبوده و به یکباره و بریده از زمینه‌ها و بسترهای وابسته آن پا به عرصه وجود نهاده‌اند، بلکه همگی ریشه در بسترهای تاریخی داشته و در گذر زمان از عوامل مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و روابط ملل تأثیر پذیرفته و شکل گرفته‌اند. بر این اساس، فهم درست جایگاه نظام‌های حقوقی و شناخت زمینه‌های شکل‌گیری قوانین و چرایی و چگونگی نظامات حقوقی و قوانین، نیازمند فهم ریشه‌ها و بسترهای تاریخی آن بوده است که این امر مسلماً در دانشی به نام تاریخ حقوق مورد مطالعه و پژوهش قرار می‌گیرد. بر این اساس تاریخ حقوق، پدیده‌های حقوقی را در چارچوب گفتمان‌های تاریخی بررسی و تحلیل می‌کند.

اهمیت تاریخ حقوق نزد غربی‌ها بیشتر علوم را نشان داده است، به نحوی که در دانشکده‌های حقوق، کرسی و دپارتمان تاریخ حقوق به صورت مستقل مورد آموزش و پژوهش قرار می‌گیرد. جان کِلِی؛ یکی از صاحب‌نظران در فلسفه و تاریخ حقوق به صراحت بیان می‌دارد: «معتقدم دانشجویان حقوق نباید بدون اندکی آگاهی درباره اینکه چگونه به اینجایی که هستیم رسیده‌ایم، فارغ‌التحصیل شوند».

به هر حال، این اثر در پنج فصل و با تمرکز بر زوایای متنوع تاریخ حقوق ایران، بعنوان منبع اصلی درس «تاریخ حقوق» تهیه شده است. از تمامی صاحب‌نظران و پژوهشگران انتظار دارم با ارائه دیدگاه‌ها و نظرات اصلاحی خویش مولف را در ارائه بهتر کتاب در چاپ‌های بعدی یاری فرمایند.

ابراهیم موسی‌زاده